ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 12 Issue 3, June 2020

DOI Number: 10.9737/hist.2020.865

Araştırma Makalesi

Makalenin Geliş Tarihi: 23.03.2020 Kabul Tarihi: 25.05.2020

Atıf Künyesi: Mehmet Korkmaz, "Osmanlı Devleti'nde Modern Arşivcilik Uygulamaları: Bahriye Nezareti Arşiv Talimatnâmesi Işığında Arşivlik Malzemenin Muhafazası ve Erişime Hazır Hâle Getirilmesine Dair Bazı Tespitler", *History Studies*, 12/3, Haziran 2020, s. 1011-1026.

Osmanlı Devleti'nde Modern Arşivcilik Uygulamaları: Bahriye Nezareti Arşiv Talimatnâmesi Işığında Arşivlik Malzemenin Muhafazası ve Erişime Hazır Hâle Getirilmesine Dair Bazı Tespitler

Modern Archiving in the Ottoman Empire:

An Instruction of the Navy Ministry on Storage of Archives and Making it Ready for Access

Dr. Mehmet Korkmaz

ORCID No: 0000-002-7988-742X

Deniz Müzesi

Öz: Kamu kurum ve kuruluşlarının gördükleri hizmetler sonucu oluşan ve saklanması tarihi, hukuki, idari ve çeşitli bakımlardan bir konuyu aydınlatmaya yarayan arşivlik malzemenin muhafazası, tasnifi ve erişime hazır hâle getirilmesi arşivcilik faaliyeti olarak tanımlanır. Arşivlerin temel görevleri arasında yer alan uygulamalar esnasında doğal olarak birtakım aksaklıklar veya sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu sorunların ortadan kaldırılması amacıyla devlet tarafından zaman zaman kanun, tüzük, yönetmelik ve talimatnameler yayınlanmıştır. Söz konusu yazılı metinler arşivciliğin teorik alt yapısının oluşturulmasında önemli işlev görmüşlerdir. Bu durum arşivcilik mesleğinin, diğer mesleklerde de olduğu gibi kendine has birtakım aşamalardan geçerek gelişme göstermesini sağlamıştır. Bu makalede ele alınacak olan ve 1882 yılında Bahriye Nezareti tarafından yayınlanan arşiv talimatnamesi de Türk arşivcilik tarihinin yazılı metinlerinden biridir. Arşivcilik tarihine ışık tutan ve arşivcilik literatürüne katkı sağlayan bu talimatnamede, işlemi tamamlanan evrakın muhafazasına ve erişimine ilişkin arşiv memurlarının uyacakları kurallar detaylı olarak açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arşiv, Arşivci, Tasnif, Tarihi Arşivler, Bahriye Nezareti,

Abstract: The storage, classification and accessibility of archival material, which is formed as a result of the services provided by public institutions and organizations, and which is used to illuminate a matter in terms of its historical, legal, administrative and various aspects, are defined as archival activity. Naturally, some malfunctions or problems arise during the applications that are among the main duties of the archives. Laws, regulations and directives were issued by the government from time to time in order to eliminate these problems. These written texts played an important role in the formation of theoretical infrastructure of archiving. This situation enabled the

profession of archiving to progress through a number of stages, as in other professions. The archive instruction that will be discussed in this article and published by the Naval Ministry in 1882 is one of the written texts of Turkish archival history. In this instruction, which sheds light on the history of archiving and contributes to the archival literature, the rules to be followed by the archivists regarding the storage and access of the completed documents are explained in detail.

Keywords: Archive, Archivist, Document Classification, Historical Archives, Ottoman Naval Ministry.

Giriş

Geçmiş ile bugün arasında bağ kurmayı sağlayan tarihi arşivler, devletlerin ve fertlerin tarihini, haklarını ve milletlerarası münasebetleri belgeleyip korudukları gibi bir konuyu aydınlatmaya ve tespiti yararlar. Tarihi belgeler ait olduğu döneme, kurumlara ve o dönemin politik, sosyal, kültür ve ekonomik konularına ilişkin bilgi kaynaklarıdır. Osmanlı Devleti'nden tevarüs eden arşiv malzemesiyle¹ Türkiye, muhteva bakımından dünyanın en zengin kültürel mirasına sahip ülkelerinden biridir. Bu malzeme Türkiye'nin olduğu kadar, Osmanlı Devleti hâkimiyetinde kalmış olup sonradan bağımsızlığı ilan eden birçok ülkenin siyasi, iktisadi ve kültür meseleleri için de önem taşımaktadır.

Osmanlı Devleti'nden günümüze intikal eden defter ve belge fonlarından anlaşılmaktadır ki Osmanlılar devletin kuruluşundan itibaren resmi yazışmaları iyi şekilde muhafaza etmekle birlikte onlara kolay erişim için de çözüm yolları aramış ve bu amaçla birtakım yöntemlere başvurmuşlardır. Tanzimat döneminde modern bir arşiv binası yapılmasıyla arşivlerin düzenlenmesine yönelik yeni adımlar atılmıştır. Bunun yaygınlaştırılması maksadıyla nezaretlerin ve taşradaki birim arşivlerinin düzenlenmesi gayreti içinde olunmuştur. Ortaya çıkan aksaklıkların önlenmesi amacıyla çeşitli zamanlarda farklı içerikte talimatnameler yayınlanmıştır. Bu çalışmanın konusunu Bahriye Nezareti'nin *Mahzen-i Evrak Memurlarına Dair Vezaif-i Umumiye* başlıklı 10 Eylül 1882 tarihli bir talimatnâmesi teşkil etmektedir.

Osmanlı arşivciliğinin başlangıcı, merkezde işlemi biten veya devlet merkezine gelen belgelerin tomarlar hâlinde toplanması, bunların önce torbalara sonra sandıklara konulup saklanmasıyla oluşmuştur. Merkezden alt kurumlara gönderilen evrakın bir suretinin defterlere kaydedilmesiyle de defter fonları meydana gelmiştir. İstif hâlinde bulunan ve erişim imkânı zor olan bu arşiv malzemesinin modern anlamda tasnifi Tanzimat döneminde Sadrazam Mustafa Reşid Paşa'nın öncülüğünde başlatılmıştır. Depoları dolduran vesikaları harap olmaktan kurtarmak ve bunların muhafazasını temin için 1846'da Babıâli'de bir arşiv binası yaptırılarak bina içerisinde, Sadaret ve Hariciye evrakını kapsamak üzere Hazine-i Evrak tesis edilmiştir. Diğer nazırlıklar da benzer faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu dönemdeki tasnif faaliyetlerinin arşiv malzemesini sağlıklı muhafaza etmek ve daireler tarafından talep edilen evraka pratik

¹ “Arşiv malzemesi” terimi genel itibarıyla şu şekilde tanımlanmaktadır: Kurum, daire ve kuruluşların gördükleri hizmetler neticesi meydana gelen (toplanan, biriken) ve saklanması, tarihi, hukuki, idari ve çeşitli bakımlardan herhangi bir konuyu aydınlatmaya, birtakım hakları belgelemeye ve korumaya yarayan her türlü yazılı evrak, defter, resim, plan, harita, fotokopi, plak, ses bandı ve benzeri belge ve materyallerdir. Bkz. İsmet Binark, *Arşiv ve Arşivcilik Bilgileri*, T.C. Başbakanlık Basımevi, Ankara 1980, s. 6.

yöntemlerle erişim sağlamak amaçlı olduğu anlaşılmaktadır.² Bilhassa Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun ilanından sonraki yıllarda taşradaki kamu birimleri de üzerinde işlemi tamamlanmış arşivlik malzemenin bir düzen içerisinde muhafaza etmenin yollarını aradığı görülmektedir.³ II. Meşrutiyet dönemi (1908-1922) Osmanlı arşivciliği bakımından bazı yeniliklerin yaşandığı bir devir olmuştur. Abdurrahman Şeref Bey'in vak'anüvis olması, *Tarih-i Osmanî Encümeni*'nin kurulması ve buna bağlı Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası'nın yayına başlaması bu değişimin göstergeleri arasındadır.⁴

Tarih-i Osmanî Encümeni Reisi Abdurrahman Şeref Bey başkanlığında teşekkül eden bir heyet 1910-1914 yılları arasında Topkapı ve Sultanahmet civarında bulunan evrak mahzenlerindeki arşiv malzemesinin tasnifiyle görevlendirildi. 1920 yılında ise Ali Emirî başkanlığında bir heyet belgeleri padişahların saltanat dönemlerini esas alarak bir tasnif çalışması başlattı. Cumhuriyet'in ilanından sonraki yıllarda tasnif faaliyeti biraz duraklasa da 1926 senesinden itibaren farklı bir tasnif sistemi benimsenerek belgeler konularına göre tasnife tabi tutuldu. Tasnife ilişkin atılan en önemli adımlardan biri Macaristan'dan Türkolog Lajos Fekete'nin tasnif usul ve esaslarını belirlemek ve uygulamak üzere Türkiye'ye davet edilmesi oldu. Teşkil edilen heyetle 1936-1937 yıllarında Topkapı Sarayı Müzesi ve Babıâli'deki evrak, provenans tasnif sistemi, yani arşiv malzemesinin işlem gördükleri tarihlerdeki aslı düzeni içerisinde fonların parçalanmadan korunması prensibine göre tasnife tâbi tutuldu.⁵ Sonraki yıllarda bilhassa 1980 senesinden sonra bu sistem üzerine tasnif faaliyetleri hızlandırıldı.

² Osmanlı Devleti'nde arşivciliğin gelişimine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Akyıldız, "Hazine-i Evrak'ın Kurulması ve İlk Tasnif Usûlleri (1846-1856)", *Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*, İstanbul 1985, s. 69, 76-83; Atilla Çetin, "Osmanlı Devlet Arşivi'nin Kuruluşu ve Tasnif Çalışmaları", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı 21, (Aralık 1982), s. 96-126; aynı müellif, "Osmanlı Arşivlerinin Tarihçesi", *Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu: Mayıs 1985*, Türk-Arab İlişkileri İnceleme Vakfı Yayınları, İstanbul, (tarihsiz), s. 63-71. Tanzimat'tan önceki Osmanlı arşivciliğine ilişkin bilgi için bkz. *Belgelerle Arşivcilik Tarihimiz (Osmanlı Dönemi)*, Komisyon, c.I, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2000, s. 3-10, 23-30; İsmet Binark, "Arşivlerimizin Önem ve Değeri ve Osmanlı Devleti Döneminde Arşivlerimizin Islahı ile İlgili Olarak Yapılmış Çalışmalar", *Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi (İstanbul, 23-28 Eylül 1985)*, c. I, İstanbul 1986, s. 155-161; Fatih Rukancı, "Osmanlı Devleti'nde Arşivcilik Çalışmaları", *Türk Kütüphaneciliği*, 22, 4 (2008), s. 414-433.

³ Osmanlı taşrasındaki arşivcilik faaliyetlerine ilişki genel bir değerlendirme için bkz. Ali Osman Çınar, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat'tan Sonra Kurulan Taşra Arşivleri", *I. Millî Arşiv Şurası (Tebliğler-Tartışmalar)*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1998, s. 257-294. Erzurum ve Çorum özelinde Osmanlı taşra arşivlerine ilişkin yapılmış iki ayrı çalışma için bkz. Niyazi Çiçek-Rıfat Günalan, "Osmanlı'da Tanzimat'tan Sonra Taşrada Arşiv Deposu Kurma Teşebbüsleri: Çorum Sancağı Örneği", *Yücel Dağlı Anısına*, (Yayına Hazırlayan: Komisyon), Turkuaz Yayınları, İstanbul 2011, s. 134-151; Dündar Alıkcı-Malik Yılmaz, "Bilgi Merkezi Olarak Taşra Arşivleri: Erzurum Örneği", *Osmanlı Coğrafyası Kültürel Arşiv Mirasının Yönetimi ve Tapu Arşivlerinin Rolü Uluslararası Kongresi* (21-23 Kasım 2012), Bildiriler, c. 2, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2013, s. 545-550.

⁴ II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet dönemine kadar Osmanlı merkez teşkilatında sürdürülen arşivcilik faaliyetleri için bkz. İshak Keskin, "Miras mı Özgünlük mü? Osmanlı Arşivciliğinin Teorik Temellerine Dair Bir Değerlendirme", *CIEPO Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi XVII. Sempozyumu Bildirileri, Trabzon: 18-23 Eylül 2006*, Yayına Hazırlayanlar: Kemal İnan-Yücel Dursun, Karadeniz Teknik Üniversitesi Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Trabzon 2011, s. 124-125.

⁵ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, (Komisyon), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları Ankara 2010, s. XXXIX.-XLI.

Hazine-i Evrak'ın teşkil edilmesinden sonra modern arşivciliğin gelişimini sürdürmek maksadıyla artık üzerinde işlemi tamamlanmış arşiv malzemesinin tasnifine ilişkin çok sayıda talimat, tebligat ve emirler çıkarılmış olup bunların birçoğu *Belgelerle Arşivcilik Tarihimiz (Osmanlı Dönemi)* adlı eserde bir araya getirilmiştir.⁶ Bu makalede üzerinde durulacak olan talimatnamenin adı geçen eserde yer almadığı görülmektedir. Türk arşivcilik tarihine ve Bahriye Nezareti'nde üretilen belgelerin arşivlenmesi işlenmesine ışık tutacak talimatnamenin arşivcilik uygulamaları açısından değerlendirmesi yapılacaktır. Talimatta yer alan maddelere geçmeden önce bir nezaret ve aynı zamanda askerî arşiv statüsünde yer alan Bahriye Nezareti arşivinin oluşumuna ve buradaki arşivcilik uygulamalarına aşağıda kısaca değinilecektir.⁷

1. Bahriye Nezareti Arşivi

İstanbul'un fethinden sonra Haliç'in Kasımpaşa sahillerinde faaliyetini sürdüren Tersane-i Âmire'nin yakınında bulunan Divanhane, devletin denizcilik faaliyetlerinin yönetim merkeziydi. 1867 yılına kadar *Kaptan-ı Derya* veya *Kapudanpaşa*, bu tarihten itibaren ise bahriye nazırının idaresi altında yönetilen bahriye teşkilatında işlemi sona eren evrak ve defterler önceleri Tersane-i Âmire Eminliği'ne bağlı Evrak Dairesi bünyesinde muhafaza edildi. Bu dairede Tersane-i Âmire Reisi unvanıyla görev yapan kişi, tersaneye ait evrak ve defterleri muhafaza etmek, yani Tersane Defterhanesi Müdürlüğü görevini ifa etmekle yükümlüydü.⁸

1804 senesinde Tersane-i Âmire'de önemli ıslahat ve düzenlemeler yapılmış olmakla birlikte tersane zimmet defterlerini muhafaza için bir mahal tahsis olunmamıştı. Bu defterlerden lazım olanlar her gün iki sandıkla mahzen-i sürbe (Kurşunlu Mahzen) naklolunuyor ve her sabah mahzenden sergi mahalline getiriliyordu. Mahzende defterler ile evrakın konulduğu mahal muhafazalı olmadığından daha iyi bir binanın tahsisi icap etmiştir. 1821 yılı Mayıs ayında yeni ve Tersane-i Âmire bünyesinde modern anlamda ilk mahzen-i evrak binası kârgir olarak inşa edildi.⁹ Muamelatı biten evrak ve defterler bir ara Divanhane'nin bodrum katındaki mahzende muhafaza edilmeye başlandı. 1880 senesine gelindiğinde burasının yetersiz kaldığı, ayrıca rutubetin etkisiyle evrakın konulduğu torbaların kısa sürede çürüyerek kağıtların birbirine karıştığı görüldü. Aranılan evraka da kolay ulaşılamıyordu. Bu duruma çare bulmak

⁶ Tasnif usul ve esaslarına ilişkin yayınlanan talimat ve emirlere ilişkin bkz. *Belgelerle Arşivcilik Tarihimiz (Osmanlı Dönemi)*, Komisyon, c.I, s. 273-392.

⁷ Bahriye Nezareti arşivinin tarihçesi, arşivcilik uygulamaları ve mevcut koleksiyonlarına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Korkmaz, "Yakınçağ Tarih Araştırmalarında Deniz Tarihi (Bahriye) Arşivi'nin Önemi", 2. *Uluslararası Osmanlı Coğrafyası Arşiv Kongresi, Bildiriler*, c. II, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2019, s. 751-768. Ayrıca bkz. Haluk Y.Şehsuvaroğlu, "Arşiv Meseleleri ve Bahriye İşlerimiz", *Deniz Mecmuası*, 1 Nisan 1942, Cilt 6, Sayı 364, s. 85-91; aynı müellif, "Deniz Müzesi ve Arşivi", *Bilgi*, Cilt: X, Sayı: 115, Ekim 1956, s. 23-24.

⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, TTK Yayınları, Ankara 1948, s. 429.

⁹ İnşa edilen mahzenin fiziki yapısı ilgili verilen malumat belgede şöyle ifade edilmektedir: "Binanın dâhilinde muhafaza duvarı ittisalına tahtı kazıklı kârgir ızkara ve rıhtımlı etrafı kârgir duvarlı üzeri beşgün kubbe ve kurşun puşideli demir kanat ve taş söge ve parmaklık ile dört adet pencere ve iki adet kapılı derunu Şirvan dolaplı metin ve müstahkem kârgir mahzen ebniyesi ve tarafeyninde muhafaza duvarı ve kömür mağazası ve fûrûat-ı sairesi inşa ve tanzim ve reside-i tekmlil olundu..." Binanın inşası için 15.959 kuruş masraf yapılmıştı. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*; Cevdet Bahriye 79/3778. 15 Şaban 1236 [18 Mayıs 1821].

amacıyla Tersane-i Âmire Elbise Ambarı dâhilinde bulunan kârgir mahzen tanzim edildi ve yılı tam olarak tespit edilememekle birlikte tahminen 1889 yılında evrak mahzeni hâline getirildi.¹⁰

Bahriye Mahzen-i Evrakı'nda aranılan vesikalara kolay erişim sağlanması maksadıyla, bu makalenin konusunu oluşturan “Mahzen-i Evrak Memurlarına Dâir Vezâif-i Umûmiye” başlıklı talimatname 1882 yılında Bahriye Nezareti tarafından çıkarıldı. Mahzen-i evrak memurlarına tebliğ edildi.¹¹ İşlemi biten evrak ile defterlere kolay erişim sağlanması amacına yönelik yayımlanan talimatnameye zamanla pek dikkat edilmediği anlaşılmaktadır. Zira aranan vesikalar bulunamadığı gibi arşivlik malzemenin gelişigüzel ve intizamsız konulduğu, haşaratın belgelere zarar verdiği, bazı vesikaların çürümeye başladığı görülmüştür. Buna mani olmak için tedbir alınması uyarısında bulunan Bahriye Nazırı Hasan Hüsnü Paşa, Mahzen-i Evrakı bizzat teftiş edeceğini ve intizamsızlık durumunda sorumluların mesul tutulacağını yazılı olarak ihtar etmiştir.¹²

Muamelatı bitip de Bahriye Mahzen-i Evrakı'na teslim edilen ve burada üzerinden belli bir süre geçtiğinden lüzumu kalmayan bazı evrak fırınlarda yakılarak veya tüccara hurda kâğıt olarak satılmak suretiyle tasfiye edilmiştir.¹³ Muhafaza edilen ve lüzum olduğunda alınıp iadesi lazım gelen vesikaların mahzenden alındıktan sonra iade işlemlerinde yaşanan sorunlar üzerine talep edilecek vesikaların matbu pusulalarla imza karşılığında alınması ve işi biter bitmez hemen arşive iadesi kuralı getirilmiştir.¹⁴ Bazı dairelerdeki kalemlerden gelen defterlere numara verilmemiş olması ve bu durumun sonradan defterlere erişimi zorlaştırması, Bahriye Nezareti arşivindeki sorunlar arasında yer almıştır. Defterlere numara verilmediğinden aranılan bir bilgi için birçok defterin gereksiz yere çıkarılıp yerine konması zaman kaybına yol açmıştır. Bu işlem aynı zamanda defterlerin ciltlerinin bozulmasına sebep olmuştur.¹⁵

Bahriye Mahzen-i Evrak Mümeyyizliği veya sonraki adıyla Bahriye Mahzen-i Evrak Müdüriyeti'nde yıllara göre değişmekle birlikte ortalama altı kâtip arşivci olarak görev yapmıştır.¹⁶ 1914-1916 yılları arasında arşiv için Kasımpaşa Camialtı mevkiinde iki katlı bir Mahzen-i Evrak binasının inşası gündeme gelmişse de savaş ortamında bu karar icra edilememiştir.¹⁷ Saltanatın ve Bahriye Nazırlığının lağvedilmesinden sonraki yıllarda tersane

¹⁰ Deniz Tarihi Arşivi (DTA), Mektubî (MKT.) 335/61. 19 Mart 1296. [31 Mart 1880]. Yapılan keşif neticesinde bu dairenin 86.447 kuruluş masrafla inşa edileceği tespiti yapılmıştı. DTA, ŞUB.d. 170/119. 26 Ağustos 1305 [7 Eylül 1889]. Bir ara binanın dikimhane tarafındaki çatısından içeriye güvercinlerin girerek etrafı pislettikleri görüldüğünden buna çare bulunmasına dair Mahzen-i Evrak Müdüriyeti'nin talebi üzerine oraya ahşap bir parmaklık yapılması kararlaştırılmıştı. DTA, ŞUB.d. 380/232. Şura-yı Bahriye İlamı. 15 Teşrin-i sani 1311 [27 Kasım 1895].

¹¹ DTA, Meclis-i Bahriye (MB.d.) 125/54. (Eski Defter Nu: Şura-yı Bahriye 88A) “Mahzen-i Evrak Memurlarına Dair Vezâif-i Umumiye” başlıklı talimatnâme. 29 Ağustos 1298 [10 Eylül 1882]. Vesikanın sureti için bkz. EK-1.

¹² DTA, MKT. 6788/5. (27 Mart 1895).

¹³ DTA, Şura-yı Bahriye (ŞUB.d.) 731/114. (18 Mayıs 1909); DTA; Bahriye Nezareti (BN.) 408/15205. Mahzen-i Evrak Kalemi Mümeyyizliğinin 1 Eylül 1910 tarihli yazısı.

¹⁴ DTA, Umumi Evrak 27/40. Hazine-i Evrak Kalemi Mümeyyizi Tevfik imzalı ve 1 Temmuz 1318 [14 Temmuz 1902] tarihli yazı.

¹⁵ Aynı vesika.

¹⁶ *Salnâme-i Bahri*, Birinci Def'a, Matbaa-i Bahriye, 1307, s. 67; *Salnâme-i Bahri*, Altıncı def'a, Bahriye Matbaası, 1313, s. 55; *Salnâme-i Bahri*, Onuncu def'a, Bahriye Matbaası, 1317, s. 53; *Bahriye Salnâmesi*, On beşinci def'a, Matbaa-i Bahriye, 1322, s. 56; *Bahriye Salnâmesi*, On yedinci def'a, Matbaa-i Bahriye, 1326, s. 50.

¹⁷ DTA, BN. 41/701. Yoklama Kalemi evrakı. (28 Ekim 1915); DTA, MBN 1032/197. (31 Mart 1914); DTA, BN. 554/21271

ambarlarında muhafazası devam eden Bahriye Nezareti evrakı II. Dünya Harbi esnasında bir saldırıya maruz kalması ihtimaline karşılık Bozüyük'e nakledilmiştir. Savaştan sonra İstanbul'da Deniz Müzesi bünyesinde bir şube olarak teşkilatlanan Deniz Arşivi'ndeki mülga Bahriye Nezareti defterlerinin tasnifine başlanmıştır. 1929 - 1930 yıllarında Milli Müdafaa Vekâleti Deniz Umum Evrak Mahzeni Müdüriyeti adıyla tersanede faaliyetine devam eden arşivin adı 1933 yılı Kasım ayında Deniz Evrak Evi Memurluğu olarak değiştirilmiştir.¹⁸

Dikkat çeken bir diğer husus Cumhuriyet'in ilanından sonra Türk Deniz kuvvetleri sırasıyla Umur-ı Bahriye Müdüriyeti, Bahriye Dairesi Riyaseti, ikinci defa Umur-ı Bahriye Müdüriyeti, Bahriye Vekâleti, Deniz Müsteşarlığı ve Deniz Kuvvetleri Komutanlığı adıyla Ankara'da, Donanma Komutanlığı ise İzmit-Gölcük'te teşkilatlanmasına rağmen bunların ve bağlı birliklerin işlemi biten evrakının İstanbul'daki Deniz Evrak Evi'ne gönderilmesidir. II. Dünya Harbi başlayınca Kasımpaşa'da bulunan Deniz Müzesi'ne ait malzemeler zarar görmesinden endişe edilerek 1939 yılının son aylarında Anadolu'da birkaç yere nakledildi. 1 Ağustos 1941 tarihli bir vesikadan anlaşıldığına göre bu sırada Deniz Evrak Evi İstanbul'da faaliyetlerine devam ediyordu. Savaş sebebiyle bir tehlikeye maruz kalması ihtimaline karşılık Bahriye Arşivi 1942 yılı ortalarında Bozüyük'e nakledildi ve arşiv malzemesi sandıklar içerisinde açılmamak üzere belediye binasına konuldu. II. Dünya savaşının sona ermesiyle Anadolu'da birkaç yere gönderilen Deniz Müzesi'ne ait malzemeler peyderpey İstanbul'a getirilerek Kasımpaşa'daki Divanhane'nin bir bölümünde tutuldu. Ankara'da Deniz Müsteşarlığı emrinde müze ve arşiv kısmında vazifeli Hâkim Yüzbaşı Halûk Şehsuvaroğlu İstanbul'da deniz müzesi açmak üzere 1946 senesinde Deniz Müzesi ve Arşivi Müdürlüğüne tayin edildi.¹⁹ Bu tarihten itibaren Deniz Müzesi bünyesinde muhafaza edilmekte olan mülga Bahriye Nezareti defter ve evrakı 1956 yılında Dolmabahçe Sarayı müstemilatından olan Arabacılar dairesine ait binada tutulmaktadır. Söz konusu arşiv günümüzde Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na bağlı Deniz Müzesi bünyesinde Deniz Tarihi Arşivi adıyla faaliyetlerini sürdürmektedir.

2. Bahriye Arşivi'ne Evrak Girişi, Ayıklama ve İmha İşlemleri

Bahriye dairelerine ait evrak ve defterlerin lüzumu hâlinde müracaat için Mahzen-i Evrak'a teslim edilmesi usuldendi.²⁰ Muamelatı bitip de Mahzen-i Evrak'a teslim edilen ve burada da üzerinden belli bir süre geçtiğinden lüzumu kalmayan bazı evrak fırınlarda yakılarak veya tüccara hurda kâğıt olarak satılmak suretiyle tasfiye edilmekteydi. Dersaadet Liman Riyaseti ile bütün taşra liman dairelerinden gelen muamelat evrakından işi bitenler (mürûr, taife, şehriye, manifesto tezkereleri ve izn-i sefine senetleri gibi) her sene Fener Bahçesi'nde yakılmaktaydı. Bir ara bundan vazgeçilmiş ve 1887 senesinden itibaren biriken evrak 1.500 çuval içerisinde Gayr-ı Mamul Ambarı ile iki ayrı büyük depoyu doldurmuştu. Liman Riyaseti'nin söz konusu evrakın yakılmasına dair 1909 yılında yaptığı talep uygun görüldü. Lüzumsuz evrakın aslında 25 Mart 1875 tarihli Bahriye Nezareti tezkeresiyle yakılması tensip buyrulmuşken sonradan

¹⁸ DTA, DZM. 16/265. Deniz Evrak Evi Memuriyetinden İstanbul Deniz Kumandanlığına. 26.11.1933.

¹⁹ Mehmet Korkmaz, *a.g.m.*, s. 754-756.

²⁰ Mesela 8 Ağustos 1891'de Eser-i Nüzhet vapuruna ait üç çuval evrak Mahzen-i Evrak'a teslim edildi. DTA, Islahat Komisyonu, 47/72. 27 Temmuz 1307 [8 Ağustos 1891]. Yine aynı şekilde İdare-i Mahsusa'ya ait 1898-1908 yıllarına muhasebe ve maaş defterleri 14 Aralık 1909'da yedi çuval içerisinde Mahzen-i Evrak'a teslim edilmişti. DTA, BN. 249/7202. İdare-i Mahsusa'nın 1 Kanun-ı evvel 1325 [14 Aralık 1909] tarihli pusulası.

bundan vazgeçildiği ve yaklaşık 25 yıldır biriken bu evraktan lüzumsuz olanların yakılmasında bir mahzur olmayacağı bu müzakereler sırasında karara bağlanmıştı.²¹

1910 yılında yapılan inceleme neticesinde muamelesi biten evrak verilen onay üzerine bahriye kireçhanesinde yakılmak istenmişse de ocağın gerek içinde ve gerek önünde yakılmasında muvaffak olunamamıştı. Bunun üzerine tahminen 150.000 kıyye kâğıdın satılacağına dair gazetelere verilen ilan sonrası tüccar Rafael Kohen Efendi bir kıyyesi 12 paradan bu kâğıtları satın aldı.²² Aynı yılın eylül ayında Gayr-ı Mamul Ambarı içinde bulunan atik evrakın ayrımı yapıldı ve onlar da Kohen'e satıldı.²³ 1918 yılı başlarında Sadaret'in verdiği emir üzerine nezaretlerin merkez dairelerinde Tanzim-i Evrak Komisyonu adıyla bir heyet teşkil edildi.²⁴ Kullanımı biterek arşive intikal ettirilmiş, hatta kullanılmakta olan evrak ve defterlerin ne kadar daha tutulacakları hakkında karar vermek bu komisyonların görevlerinden biriydi. Hangi arşiv malzemesinin satılmasında veya imhasında mahzur olmadığına karar vermek de aynı komisyona havale edilmişti.

3. “Mahzen-i Evrak Memurlarına Dair Vezaif-i Umumiye” Başlıklı Talimat

Hazine-i Evrak'a teslim edilerek muhafaza edilen ve lüzum olduğunda alınıp yine iadesi lazım gelen mühim evrak ve defterler mahzenden alınırken matbu bir senet karşılığında değil de basit bir kağıt parçasına yazılan notla talep edilmekteydi. “Bizim kaleme ait defterdir” diyerek usulsüz bir tarzda alınan bazı evrak ve defterlerin mahzene teslim edilmemesi önemli sorunlardan biriydi. Arşivden daireler tarafından talep edilecek mühim evrak ve defterlerin Bahriye Matbaası'nda basılmış olup kalemlere verilecek olan pusulalarla imza karşılığında alınması ve alınan malzemenin de uzun süre kalemlerde alıkonulmayıp yine Hazine-i Evrak'a iadesi icap ediyordu. Kalemlerden gelen defterlerde bazen numara verilmemiş olmasının daha sonradan bu defterlere erişimi zorlaştırdığı, bu yüzden birçok defterin gereksiz yere çıkarılması sonucu defterlerin ciltlerinin bozulduğu görüldü.²⁵

Bahriye Arşivi'nde görülen aksaklıkların giderilmesi amacıyla çeşitli defalar yazılı ve şifahi talimatlar verildiği görülmektedir. Nitekim bu makalenin esas konusunu teşkil eden 1882 tarihli talimatname de onlardan biridir. Bahriye dairesi kalem ve şubelerine ait evrak ve defterlerden muamelesi bitenlerin Bahriye Mahzen-i Evrak İdaresi'ne gönderilmesi usuldendi. Zamanla ortaya çıkan aksaklık ve sorunlar üzerine yayınlanan talimatnamelerle bunların üstesinden gelinmesi amaçlanmıştır. 1882 senesinde Bahriye Nezareti'nce yayımlanan “Mahzen-i Evrak Memurlarına Dâir Vezâif-i Umûmiye”²⁶ başlıklı 12 maddelik talimatname de bunlar arasında

²¹ DTA, ŞUB.d. 731/114. Şura-yı Bahriye ilâmı. 5 Mayıs 1325 [18 Mayıs 1909].

²² DTA, BN. 357/12871. Bahriye Levazım Dairesi Kalemi. 24 Mart 326 [6 Nisan 1910].

²³ DTA, BN. 408/15205. Mahzen-i Evrak Kalemi Mümeyyizliğinin 19 Ağustos 1326 [1 Eylül 1910] tarihli yazısı. 1911, 1912 ve 1915 yıllarında da lüzumuna ihtiyaç kalmayan atik evrakın hurda kağıt olarak tüccara satışı gerçekleştirildi. 1911-1912 yıllarında tüccar Kohen Efendi'ye yapılan satışla ilgili yazışmalar için bkz. DTA, BN. 296/9383. Belge Nu: 1-2. DTA, Muhasebe. 2430A/122. DTA, Muhasebe. 2266A/2. 1915 yılında Gayr-ı Mamul Ambarı'ndaki atik evrakın satışına ilişkin bkz. DTA, MBN. Dosya Nu: 197. Belge Nu: 202-203.

²⁴ DTA; BN. 582/23004. Maliye Nezareti'nden Bahriye Nezareti'ne. 26 Şubat 1918.

²⁵ DTA; Umumi Evrak 27/40. Hazine-i Evrak Kalemi Mümeyyizi Tevfik imzalı ve 1 Temmuz 1318 [14 Temmuz 1902] tarihli yazı.

²⁶ DTA, MB.d. 125/54.

yer almaktadır. Talimatnamede, arşivlik malzemenin nasıl muhafaza edileceğinin, dolaplara hangi usuller gözetilerek yerleştirileceğinin ayrıntılı olarak açıklanmış olması dikkat çekicidir. Arşiv dolaplarına konulacak defterlere ait olduğu şube ve kaleme mahsus birer alâmet numarası (kod) verilmesi, daimi surette kullanılan defterlerin ayrı, müracaat edileceklerin de farklı bir mahalde muhafaza edilmesi istenmiştir. Üzerinden üç yıl geçen arşiv defterlerinin ise ihtiyat mahzenine gönderilmesi bildirilmiştir. Söz konusu talimatta yer alan maddeler sırasıyla şöyledir:

1. Mahzen-i Evrak İdaresi Erkan-ı Harbiye-i Bahriye'ye (kurmay başkanlığı) bağlıdır. İdarenin kadrosu bir mümeyyiz ile üç kâtip ve iki mülâzım efendiden oluşmaktadır.
2. Tersâne-i Âmire içinde yer alan ve işlemi bitmiş evrak ve defterlerin muhafaza edildiği ihtiyat mahzeninin sorumluluğu da mahzen-i evrak idaresine aittir.
3. Evrak mahzeninin kayıt işlerinde istihdam edilen kâtip ve mülâzımlar, mümeyyizler tarafından verilecek bütün emirleri yerine getirmekle yükümlüdür.
4. Bütün irade-i seniyye ile üst makamlardan gelen emirler, neşredilen nizam, kanun, talimat ve beyannameler ile sicil-i ahlak defterleri hususi mevkilerinde iyi bir şekilde muhafaza edilecektir. Bunların talep edilmesi halinde özetlerinin veya suret ve asıllarının çıkarılması evrak mahzeni idaresinin görevleri arasındadır. Gemilerin seyir ve yevmiye defterleri, bahriye muvazzaf ve redif askerlerin kayıtları, ümera ve zâbitlerden vefat edenler ile açığa alınanların, emekli ya da ihraç edilenlerin işlem evrakı, nişan defterleri ile Bahriye Nezareti daire ve şubelerine ait olup muamelesi biten bütün evrak ve defterler mahzen-i evrakta muhafaza edilecektir. Bahriye kanun ve nizamnâmeleri ile bunlara sonradan ilave edilen maddelere ilişkin zeyiller de düzenli olarak mahzen-i evrakta gönderilecektir. Bunların düzenli ve muntazam surette yerleştirilmesi, arandığında kolayca erişim sağlanması için çalışma yapılması mahzen-i evrak idaresinin aslî vazifesidir. Bilhassa irade-i seniyyeler, üst makamlardan gelen emirler, beyannâmeler ve nizamnâmeler için bir *numara defteri* tutulacaktır.
5. Arşivlik malzemenin dolaplara yerleştirilmeden önce daire, şube ve kalemleri tespit edilecek ve elde edilecek sayıya göre raflar düzenlenecektir. Dolap raflarına konulacak defterlerin ait olduğu şube ve kalemine mahsus numaralar verilecektir. Bunun için arşive has bir *numara defteri* tanzim edilecek ve her birimin defterleri numara sırasıyla bu deftere kaydedilecektir. Arşive gelen defterlerden son işlem tarihi üzerinden üç yıl geçenler ihtiyat mahzenine gönderilecektir. Böyle bir durumda gönderilen defterlerin gönderilme sebebi ve tarihi numara defterine yazılacaktır.
6. Arşivde daimi olarak müracaat edilenler ile ara sıra müracaat edilen arşivlik malzeme ayrı mahallerde tutulacaktır. İşlem tarihi üzerinden üç yıl geçen defterler muhafaza edilmek üzere ihtiyat mahzenine gönderilecektir.
7. Muamelesi bitmemiş olup da müracaat edilmek üzere arşivde torbalarda muhafaza edilmekte olan evrakın arzu edilen intizama sahip olmadığı görülmüştür. Bundan sonra bu torbalardaki evrak muntazam birer kutu içinde bulundurulacaktır. Her kalem ve şubenin kutusu üzerine ait olduğu kalem veya şubenin kodu ile o kalem veya şube numarası

yazılacaktır. Torbaların içine bir de fihrist ilave edilecektir. Daha sonra bu arşivlik malzeme Mahzen-i Evrak defterine kaydedileceklerdir.

8. Daire ve şubelerde işlemi biten evrak, arşive intikal etmeden önce bir fihristi hazırlanacak ve düzenli bir hâlde kutulara yerleştirilecektir. Kutular arşive teslim edilirken teslim listelerinin ilgili daire ve şube yetkilileri tarafından mühürlü olmasına dikkat edilecektir. Mühürlü olmayanlar teslim alınmayacaktır.

9. Her şube ve kalemde muamelesi biten evrak, o şube ve kaleme mahsus sandık içine konularak ihtiyat mahzeninde muhafaza edilecektir. Her sandığa mahsus bir defter tanzim edileceği gibi sandıklara konulan evraka sıra numarası verilecek, numaralar deftere kaydedilecektir. Bir evrak arandığında bu numara defterine müracaat olunacaktır.

10. Gerek kalemlerdeki kâtiplerin gerekse asker kâtiplerin hiçbiri arşiv dâhilinde defter ve evrak arama yetkisine sahip değildir. Bir şube veya kalem için defter veya evraka müracaat durumu ortaya çıkarsa aranan defter veya evrakın numarası bildirilecektir. Talepte bulunan kalem veya şubenin yetkilisi mühürlü veya imzalı bir yazı da göndermek zorundadır. Aksi takdirde hiçbir şahsa defter veya evrak verilmez. Arşivden çıkarılan evrak veya defterlerden aranan malumat tespit edildikten sonra hemen iade işlemi gerçekleştirilir. Belge talebinde bulunup da bu kurala riayet etmeyenler olursa bunları ikaz etmek üzere konu Bahriye Nezareti Evrak-ı Umumiye Odası Müdüriyetine bildirilecektir.

11. Şube ve kalemlerden arşive devir için üzerinde gerekli işlemleri tamamlanan arşivlik malzeme ilgili birimlerin evrak müdüriyeti tarafından arşive teslim edilecektir. Arşive teslim edilen battal evrak ile yevmiye jurnalleri hususi sandık içerisinde ihtiyat mahzeninde muhafaza edilecektir.

12. Bahriye Arşivi, bahriye dairesi şubelerinin ve bilhassa bütün kalemlerin kayıtlarının müracaat merkezi olduğundan arşiv memurları evrak ve defterleri teslim alırken kurallara azami riayet edeceklerdir. Arşiv düzenini ihlâl edecek eylemler içinde bulunan memurlar sorumlu tutulacaklar ve gerekli cezaya çarptırılacaklardır.

Yukarıda açıklanan 12 madde genel itibarıyla değerlendirildiğinde Bahriye Nezareti Arşivi'nin, teşkilat içerisindeki hiyerarşisi ve kadrosu tespit edilebilmektedir. Buna göre Erkan-ı Harbiye-i Bahriye Dairesi'ne (Bahriye Nezareti Kurmay Başkanlığı) bağlı olan arşivin kadrosunun bir mümeyyiz (müdür) ile üç kâtip ve iki mülazım efendiden, yani bir arşiv müdürü ile beş arşivciden oluştuğu anlaşılmaktadır.

Tersâne-i Âmire içinde yer alan ve işlemi bitmiş evrak ve defterlerin muhafaza edildiği, günümüz arşivcilik sınıflandırmasıyla *ara depo*²⁷ aşamasından sonraki üçüncü kademe arşiv niteliğindeki arşivlik malzemenin bulunduğu ihtiyat mahzenin sorumluluğu da Bahriye Arşiv İdaresi'ne aitti. Bu durum aynı zamanda arşivlik malzemenin geçirdiği safha hakkında bilgi

²⁷ Ara Depo (intermediate repository, secondary storage): Arşivcilikte tasfiye zamanını bekleyen yarı güncel belgelerin geçici olarak depolanması, işlenmesi ve yaygınlaştırılması için özel olarak tasarlanmış yer. Bkz. H. Sakine Karakaş-Fatih Rukancı-Hakan Anameriç, *Belge Yönetimi ve Arşiv Terimleri Sözlüğü*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 2009, s. 3. Ara depoların işlevleri ve çeşitli ülkelerdeki uygulamalarına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Tülin Aren, *Arşiv Problemleri ve Arşivcilik*, T.C. Başbakanlık Basımevi, Ankara 1976, s. 28-31.

vermesi açısından önemlidir. Buna göre ilgili daire ve şubede işlemi biten arşivlik malzeme Bahriye Mahzen-i Evrak Müdüriyeti'ne teslim edilmekte, burada üç yıl bekletildikten sonra Tersane-i Âmire içerisinde bulunan İhtiyat Mahzeni'ne gönderilmektedir.

Talimatnamede bilhassa devletin en üst mercii olan padişah'tan gelen emirlerin (irade-i seniyyeler), Sadaret ile diğer nezaretlerden gelen yazı ve tebliğlerin, yayınlanan nizamname, kanun, talimat ve beyannameler ile sicil-i ahlak defterlerinin özenle muhafazasına dikkat edilmesi istenmiştir. Bunlar için bir *numara defteri* tutulması emri verilmesi de dikkat çekmektedir.

Arşivlik malzemenin talep edilmesi halinde özetlerinin, suret veya asıllarının çıkarılması evrak mahzeni idaresinin görevleri arasında gösterilmiştir. Daire veya şubelerin arşivden vesika talep etmeleri durumunda vesikanın orijinalinin verilmeyip arşivde istihdam edilen personelin suret çıkarmak üzere görevlendirilmesi o dönemde modern kopyalama cihazlarının mevcut olmayışından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Bahriye daire ve şubelerine ait olup muamelesi biten bütün evrak ve defterlerin arşive teslimi sonrası dolaplara daire, şube ve kalemlerine göre yerleştirilmeleri istenmiştir. Ayrıca bunların hepsine daire ve şubelerine göre kod verilmesinin talimatta yer alması, modern arşivcilik prensiplerinden *organik metot* yahut *fonlara saygı prensibi (provenance)*²⁸ ilkesinin arşivde uygulanmak istendiğinin bir göstergesidir. Raf ve dolaplara yerleştirilen arşivlik malzemenin ayrıca bir *numara defterinin* tanzim edilmesine yönelik verilen talimat ise malzemeye daha kolay erişim maksadı taşımaktadır.

Muamelesi bitmemiş olup da arşivde torbalarda muhafaza edilmekte olan evrakla ilgili verilen malumattan anlaşılmaktadır ki daire ve şubelerden arşive devredilen bu malzeme arzu edilen intizama sahip değildir. Torbalardaki evrakın artık bir kutu içinde saklanması talimatı verilmiş ve kutuların üzerine daire ve şube kod ve numaralarının yazılması istenmiştir. Daire ve şubelerde işlemi biten evrakın arşive intikal etmeden önce artık torbalara değil kutulara konulması, bunların fihrisinin hazırlanması ve arşive teslim edilirken teslim listelerinin ilgili daire ve şube yetkilileri tarafından mühürlü olmasına dikkat edilmesine dair ilgili dairelere tebligat yapılmıştır.

Arşive giriş ve çıkışlar kontrollü olup sadece arşiv görevlilerinin evrak arama yetkisine sahip oldukları talimattan anlaşılmaktadır. Diğer daire veya şube kâtiplerinin arşiv dâhilinde defter ve evrak arama yetkisine sahip olmadığı beyan edilmiştir. Bir şube veya kalem için defter veya evraka müracaat durumu ortaya çıkarsa aranan defter veya evrakın numarasının belirtilmesi istenmiş ve talepte bulunan kalem veya şubenin yetkilisinden imzalı bir yazı talep edilmiştir.

²⁸ Fonlara Saygı Prensibi, arşivciliğin temel prensibi olup 1841 yılından itibaren Fransa'da uygulanmaya başladı. Daha sonra diğer bazı Avrupa ülkeleri tarafından da kullanıldı. Bu prensip, farklı menşeli evrakın birleştirilemeyeceği, bunun aksi olarak da aynı menşeli evrakın ayrılamayacağı ilkesine dayanır. Bu prensipte, her fonun bütünlüğünü koruyacak tarzda, ayrı usulle yapılmış kodlama, dosyalama ve tasnif sistemi uygulanarak arşivlik malzeme muhafaza edilir. Tülin Aren, *a.g.e.*, s. 19, 34.

Sonuç

XIX. yüzyılın ortalarında Bâbüali'de Hazine-i Evrak binasının inşa edilmesiyle başlayan Osmanlı Devleti'nde modern arşivcilik uygulamalarına ilişkin süreç aşamalı olarak gelişme göstermiştir. Kapudanpaşalık veya kaptan-ı deryalık makamının devamı olarak 1867 yılında teşkil edilen Bahriye Nezareti'nde işlemi biten evrakın muhafazası ve erişime hazır hâle getirilmesine yönelik çalışmalar bir hayli eskiye gitmektedir. Tersane-i Âmire dâhilinde müstakil bir arşiv deposu inşa edilmesi ve faaliyete geçirilmesine ilişkin icraatın 1821 yılına ait olması ve sonraki yıllarda arşiv malzemesi için yeni depo arayışı içinde bulunulması Osmanlı bahriyesinde arşiv malzemesine verilen önemin bir göstergesidir. Depolara kaldırılan arşivlik malzemenin işlem gördüğü daire ve şubesi gözetilerek bir arada ve kronolojik bir düzen içerisinde tutulmuş olması Cumhuriyet döneminde bunların tasnifine başlandığında arşivciler için büyük kolaylık olmuştur.

Bahriye Nezareti örneğinde de görüldüğü üzere her nezaret kendi imkânlarına göre arşiv depoları teşkil etmiş ve yine belirlediği kurallar çerçevesindeki arşivlik malzemeyi muhafaza ve tasnif etme yollarını aramıştır. Konuya dair bazı eksikliklerin görülmesi üzerine yayınlanan talimatnamelerle sorunların önüne geçilmek istenmiştir. Hazırlanan talimatnamelere örnek olan ve bu makalenin esas konusunu teşkil eden bahriye arşiv talimatnamesi incelendiğinde, daire veya şubelerden arşive intikal eden defter ve belge serilerinin dağıtılmadan muhafazası ve hepsine bir kod verilmesine yönelik emirlerin günümüz modern arşivcilik uygulamalarıyla benzer nitelikler taşıdığı görülmektedir.

Kaynakça

1. Arşiv Kaynakları

1.1. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Cevdet Bahriye (C.BH): 79/3778.

1.2. Deniz Tarihi Arşivi (DTA)

Bahriye Nezareti (BN): Kutu / gömlek nu: 41/701; 249/7202; 408/15205; 554/21271.

Deniz Müsteşarlığı (DZM): Kutu / gömlek nu: 16/265.

Islahat Komisyonu: Defter / sayfa nu: 47/72.

Meclis-i Bahriye (MB.d.): Defter / sayfa nu: 125/54-56.

Mektubî Kalemî (MKT): Defter / sayfa nu: 335/61; 6788/5.

Mülga Bahriye Nezareti (MBN): Kutu / gömlek nu: 197/202-203; 1032/197.

Şura-yı Bahriye (ŞUB.d.): Defter / sayfa nu: 170/119; 380/232; 731/114.

Umumi Evrak: Kutu / gömlek nu: 27/40.

2. Kitap ve Makaleler

- ALİKILIÇ, Dünder - Malik YILMAZ, "Bilgi Merkezi Olarak Taşra Arşivleri: Erzurum Örneği", *Osmanlı Coğrafyası Kültürel Arşiv Mirasının Yönetimi ve Tapu Arşivlerinin Rolü Uluslararası Kongresi* (21-23 Kasım 2012), Bildiriler, c. 2, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2013, s. 545-550.
- AREN, Tülin, *Arşiv Problemleri ve Arşivcilik*, T.C. Başbakanlık Basımevi, Ankara 1976.
- AKYILDIZ, Ali, "Hazine-i Evrak'ın Kurulması ve İlk Tasnif Usûlleri (1846-1856)", *Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*, TTK Basımevi, İstanbul 1985, s. 69-84.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, (Komisyon), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları Ankara 2010.
- BİNARK, İsmet, *Arşiv ve Arşivcilik Bilgileri*, T.C. Başbakanlık Basımevi, Ankara 1980.
- BİNARK, İsmet, "Arşivlerimizin Önem ve Değeri ve Osmanlı Devleti Döneminde Arşivlerimizin Islahı ile İlgili Olarak Yapılmış Çalışmalar", *Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi (İstanbul, 23-28 Eylül 1985)*, c. I, İstanbul 1986, s. 155-161.
- Belgelerle Arşivcilik Tarihimiz (Osmanlı Dönemi)*, c. I, (Komisyon), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000.
- ÇETİN, Atilla, "Osmanlı Devlet Arşivi'nin Kuruluşu ve Tasnif Çalışmaları", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı 21, (Aralık 1982), s. 96-126.
- ÇETİN, Atilla, "Osmanlı Arşivlerinin Tarihçesi", *Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu: Mayıs 1985*, Türk-Arab İlişkileri İnceleme Vakfı Yayınları, İstanbul, (tarihsiz), s. 63-71.
- ÇINAR, Ali Osman, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat'tan Sonra Kurulan Taşra Arşivleri", *I. Millî Arşiv Şurası (Tebliğler-Tartışmalar)*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1998, s. 257-294.
- ÇİÇEK, Niyazi - Rifat GÜNALAN, "Osmanlı'da Tanzimat'tan Sonra Taşrada Arşiv Deposu Kurma Teşebbüsleri: Çorum Sancağı Örneği", *Yücel Dağlı Anısına*, (Yayına Hazırlayan: Komisyon), Turkuaz Yayınları, İstanbul 2011, s. 134-151.
- KARAKAŞ, H. Sakine-Fatih RUKANCI-Hakan ANAMERİÇ, *Belge Yönetimi ve Arşiv Terimleri Sözlüğü*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 2009.
- KESKİN, İshak, "Miras mı Özgünlük mü? Osmanlı Arşivciliğinin Teorik Temellerine Dair Bir Değerlendirme", *CIEPO Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi XVII. Sempozyumu Bildirileri, Trabzon: 18-23 Eylül 2006*, Yayına Hazırlayanlar: Kemal İnan-Yücel Dursun, Karadeniz Teknik Üniversitesi Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Trabzon 2011, s. 115-126.
- KORKMAZ, Mehmet, "Yakınçağ Tarih Araştırmalarında Deniz Tarihi (Bahriye) Arşivi'nin Önemi", *2. Uluslararası Osmanlı Coğrafyası Arşiv Kongresi, Bildiriler*, c. II, T.C. Çevre

ve Şehircilik Bakanlığı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2019, s. 751-768.

RUKANCI, Fatih, “Osmanlı Devleti’nde Arşivcilik Çalışmaları”, *Türk Kütüphaneciliği*, 22, 4 (2008), s. 414-434.

ŞEHİSUVAROĞLU, Haluk Y., “Arşiv Meseleleri ve Bahriye İşlerimiz”, *Deniz Mecmuası*, 1 Nisan 1942, Cilt 6, Sayı 364, s. 85-91.

ŞEHİSUVAROĞLU, Halûk Y., “Deniz Müzesi ve Arşivi”, *Bilgi*, Cilt: X, Sayı: 115, Ekim 1956, s. 23-24.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti’nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, TTK Yayınları, Ankara 1948.

3. Salnâmeler

Bahriye Salnâmesi, on beşinci def’a, Matbaa-i Bahriye, 1322.

Bahriye Salnâmesi, on yedinci def’a, Matbaa-i Bahriye, 1326.

Salnâme-i Bahrî, birinci def’a, Matbaa-i Bahriye, 1307.

Salnâme-i Bahrî, altıncı def’a, Bahriye Matbaası, 1313.

Salnâme-i Bahrî, onuncu def’a, Bahriye Matbaası, 1317.